

Teze

Ve své práci jsem se zabýval problémy souvisejícími s vymezením srbství v rámci dobových srbských politických strategií. Dalmácie byla vybrána pro unikátnost vztahů panujících v jejím rámci, projevující se jak ve vztahu Srbů k místním Chorvatům (větší stupeň vzájemného propojení před sledovaným obdobím), tak i s ohledem na vnitřní skladbu tamní srbské komunity.

Ideové formování samostatného srbského národního hnutí v Dalmácii představuje doposud poměrně neprobádaný problém. S ním se pojí snaha o předefinování vztahu srbství k pravoslaví, o níž se snažili z odlišných pozic jak liberální, tak i konzervativní srbsí národní aktivisté. Rovněž s tím souvisí rozvoj komunity římskokatolických Srbů, jejichž samotná existence byla Srbskou národní stranou vykládaná jako velmi výrazné potvrzení oprávněnosti srbských kolektivních nároků. Jejich šíření představovalo hlavní součást tehdejší ofenzivní srbské politické strategie, nadto z nich vzešly v rámci srbské strany vlivné osobnosti, které se nakonec v rozhodující míře zasloužily o prosazení srbských nároků v přijatelné podobě. A konečně je tu se vším zmíněným související vzdor místní srbské reprezentace proti prosazení chorvatského politického unitarismu v rámci země, jenž měl vliv na jejich prezentaci vztahu k Chorvatům i na definici jejich vztahu ke své rodné zemi.

Problémem zatěžujícím poznání je stále ještě převažující přístup z vyhraněných nacionálních pozic k této problematice v rámci chorvatské i srbské historiografie, případně omezený zájem o poznání bližších souvislostí.

V případě místní pravoslavné církve jde hlavně o její podíl na srbském národním hnutí, respektive jakými prostředky se v jeho rámci snažila prosazovat svoje konfesní zájmy, případně nakolik byl vztah k pravoslaví určujícím a omezujícím faktorem v procesu místní srbské nacionalizace. Je nedoceneným faktem, že tamní církve byla rozdělená na dvě biskupství, kotorské a zadarské. V čele kotorského stál přitom Gerasim Petranović sice podporující srbské národní hnutí v liberální podobě, ale zároveň se osobně koncentrující na rozvoj své církve a na duchovní růst svých věřících, v důsledku čehož není pluralita v rámci nejvyššího dalmatského církevního vedení dostatečně patrná. Naopak nejvíce politicky

aktivní tzv. konzervativní představitel dalmatské církve byl archimandrita a posléze biskup Nikodim Milaš ze Zadaru. Ten ale v rámci propojených zájmů srbské národní reprezentace a svojí církve volil účelový dvojí přístup, v čemž přímo navazoval na někdejší manipulativní jednání, které uplatňoval jeho předchůdce biskup Knežević ve snaze usměrnit směřování srbského liberálního hnutí ve prospěch svojí konfese. Základem pro jeho zásadní podporu srbské politické i národní emancipace v Dalmácii bylo poznání motivační síly nového srbství spojené se snahou využít jí jak při duchovním rozvoji svých věřících, tak pro obhajobu církevních zájmů na politické úrovni. Stálo za tím poznání omezeného motivačního potenciálu původní srbské tradice i vědomí nových hrozeb pro jejich církev. Ty přímo či nepřímo souvisely s praktickými i symbolickými rozvojovými potřebami srbského liberálního hnutí, ať už šlo o zásahy vládní moci dotýkající se církve, či o kontroverzní aktivity představitelů chorvatského hnutí na podporu katolické církve. Milašovo působení ve spojení s novou srbskou stranou charakterizovala snaha podpořit její politickou strategii, a to i za cenu podpory širšího vymezení srbství, a naopak opačné úsilí rozvíjet u svých věřících prostřednictvím převážně přímo s církví spojené prezentace představy o pravoslaví jako přímého základu srbského vlastenectví, čímž vlastně činil ze Srbů katolíkům vnitřně odcizené druhořadé příslušníky svého národa. Nicméně jeho vliv na tradiční pravoslavnou komunitu i její modernizované reprezentanty závisel nakonec hlavně na jeho schopnosti je oslovit v praktičtější rovině, o čemž svědčí ne vždy doceňovaná dřívější zjištění badatelů.

Zformování komunity katolických Srbů je zdrojem četných kontroverzí ohledně jejich motivace, vlivu, početnosti i role v místním srbsko-chorvatském konfliktu. Jejich početnost je jen rámcově odhadnutelná. Bylo však již dříve dostatečně prokázáno, že se nejednalo jen o nepočetnou vrstvu intelektuálů a že jejich výrazný hendikep bylo jejich sepětí jen s městským prostředím, s absencí širšího sociálního zázemí kromě města Dubrovníku. Sporná je motivace jejich volby, která je přímo poznatelná jen v omezené míře skrze často tendenční prohlášení předních osobností z jejich řad. Síly jejich přesvědčení se lze domýšlet snad jen z jejich schopnosti se v souvislosti s jejich identitou obětovat. Zejména v případě dubrovnických katolických Srbů zaznívají obvinění z jejich přednostního regionalismu. Ovšem samotná Srbská národní strana regionalismy podporovala, a to zejména dubrovnický a dalmatský, s cílem získat tak jejich nositele pro svoji národní věc a přesvědčit je o vzájemném souladu jejich zájmů. Dělo se tak mj. v souvislosti s jejich představou o zabezpečení jejich

svébytnosti mimo rámec Chorvatska, ať už za tím stál odpor k habsburské monarchii a zaujetí pro oslavu tradice vlastní státnosti jako u prvních, či preference místního zázemí jako u druhých. Je dobré v souvislosti s tím zmínit oslavu Dubrovníku chorvatskými radikálními aktivisty především jako součásti tzv. Červeného Chorvatska. Právě srbský zájem o Dalmatince spojené s poitalštěným prostředím byl dosud zanedbán, za zmíněným stála zřejmě snaha o srbské šíření se slabším chorvatským vlivem. Citlivý problém představuje vztah katolických Srbů a jejich církve. Srbská stranická propaganda jim jejich postavení neusnadňovala, navzdory silnému potlačení duchovního sepětí s pravoslavnou církví, a to jak v rámci politické praxe, tak i v jejich národně podpůrném výkladu dějin. Pevnou součástí obojího zůstal vyhrocený vztah ke katolické církvi, jehož součástí byla ostrá kritika s ní přímo či nepřímo spojené politické praxe, jejího úsilí o šíření její víry, ale i částečně s ní spojeného univerzalizmu. Ten byl zavrhován hlavně s odvolávkou na někdejší potlačování místních zvyků a kulturních vazeb v souvislosti s katolizací a od něj odvozovaným obecným nezájmem o rozvoj národních hnutí, v důsledku čehož byla mj. její místní dějinná úloha označena za škodlivou. Třebaže zmíněné vyvažovala již prokázaná pobožnost katolicko-srbských věřících, jejich postavení ztěžoval ne vždy doceněný konfliktní přístup jejich konkrétních jimi ctěných představitelů. Toho dokázali využít místní představitelé katolické církve angažovaní v chorvatském národním hnutí, a to zřejmě i díky využití ve svůj prospěch sociálního konfliktu mezi dubrovnickými selskými nájemci a převážně srbskou katolickou velkostatkářskou elitou, s níž byla do značné míry přímo spojená místní inteligence tvořící oporu srbského hnutí. Vliv katolických Srbů je obtížně posuzovatelný, alespoň zčásti o něm můžou svědčit jejich praktické úspěchy v rámci národního hnutí.

Poměrně sporné téma představuje úsilí srbské reprezentace spojené se Srbskou národní stranou o prosazení přijatelného srbského kolektivního statusu v Dalmácii. Důvodem jsou rozporuplná prohlášení, která angažovaní Srbové šířili jak ohledně jeho podoby, tak i o svém vztahu k Chorvatům v rámci země.

Zmíněné se týkalo jimi požadovaného kolektivního statusu v rámci země, ale i jejich poměru k místním Chorvatům. Vzájemné soužití měla podle místních Srbů zajistit dohoda s místními Chorvaty založená na vzájemném uznání národní individuality. Nicméně s tím mělo být spojené zprvu přímo nevymezené uznání srbských nároků na část společného odkazu s konfliktním potenciálem. Předmětem jejich odporu byla jejich integrace do

unitárního chorvatského národa, maximálně jen s dílčím uznáním jim blízkých základních charakteristik, a to jen jako subjektivních znaků. Jejich počáteční vymezení v programu přitom poměrně jasně zmiňuje požadavek uznání jako druhý politický národ, pojmenovaný jako politická národnost. Následně však měli zmíněné opakovaně přímo popřít **s tím**, že chtějí jen status genetického národa. Jako takoví jsou již prý uznáni v Dalmácii coby částí Předlitavska, tedy rovněž s rovností národnostních práv. Obojí lze chápat jako součást odporu proti chorvatskému státnímu právu a unitární chorvatské politické národnosti. Také je pravda, že genetická národnost byla považována za zdroj legitimacy srbské národní existence. Na jejím základě dokonce vyvozovali svoje přednosti vůči Chorvatům, ba dokonce svoje nároky na značnou část Dalmácie. Dokonce v posledně uvedené souvislosti samu existenci či legitimitu politické národnosti odmítli. Nicméně přesně tento přístup odpovídá taktice, kterou zvolil při svém odporu vůči svým chorvatským oponentům za stejných podmínek i Svetozar Miletić mezi lety 1866-1867, za jehož věrné žáky se právě považovali Srbové ze Srbské národní strany a zejména její předseda Sava Bjelanović. Totéž lze říci i o jejich popírání národní svébytnosti u Chorvatů a jejich řazení k Srbům, k němuž se v předešlé souvislosti uchýlil i Miletić. V rámci kampaně přitom opustili vymezení dané Vukem Karadžićem, když přiřadili k Srbům i Čakavce, i když celou kampaň postavili i na jeho autoritě, s publikováním jeho původního **vymezení**. Zmíněné přitom působilo jako vážně míněný pokus o získání místních katolíků pro své národní hnutí, k čemuž se místní Srbové také hlásili a dokonce za tímto propagačním účelem založili ve Splitu společnost. Tak na to hledí s dosti rozdílným hodnocením i autoři obou hlavních souborných zpracování, srbská Sofija Božić a chorvatský Tihomir Rajčić. Nicméně uvedená propagace byla přerušována více či méně vstřícně znějícími výzvami ke smíru a vzájemnému respektu, což byl také princip přímo uvedený ve stranickém programu. Navíc ji měly provázet uvádějící srbské stížnosti na chorvatskou snahu o jejich vyloučení z rozhodovacího procesu a na akce či vystoupení podporující chorvatský unitarismus. V uvedeném kontextu Srbové působili jako příslušníci menšiny otevřeně přiznávající svojí slabost a marně usilující o konsensus, ne jako sebevědomí asimilátoři. Jejich v programu obsaženou obrannou strategií byl boj za národní práva ve spojení se šířením jejich identity. Jejich odpor proti unitárnímu politickému národu se přitom realizoval právě v podobě protestních prohlášení a akcí, jež byly využitelné i k vlastní propagaci. Nicméně i s původním Karadžićovým konceptem byl spojený nárok na Dalmácii na základě většinového podílu místních Štokavců, což bylo také reflektováno

místními Srby, třebaže většinou byly zmiňovány jen dílčí nároky. Specifickou osobní vizi srbského unitarismu přitom předložil i biskup Nikodim Milaš v rámci své knihy Pravoslavná Dalmacie, ovšem vzhledem v ní obsažené vizi národní jednoty skrze přijetí pravoslaví se patrně jednalo o podnět týkající se spíše katolických Srbů. Zájem o uznání jako druhý politický národ (národnost) byl obnoven v 90. letech 19. století v řadě prohlášení tamních srbských politiků, a to i s upřesněním, že by se mělo jednat o provizorium. Hlavní faktor, který je třeba zdůraznit, byla ale setrvalá srbská slabost, která jim umožňovala vyslovovat jen přísliby a pokoušet se v rámci možného o svoji propagaci.

Přijetí nového kurzu tak bylo realizací jejich původních tužeb, nikoli veřejnou rezignací na jejich dlouhodobé cíle. Součástí úmluvy o tomto novém uspořádání byl srbský dílčí ústupek od rozdělení sporného historického a kulturního dědictví, jmenovitě jeho části přímo spojené s jejich chorvatskými oponenty. Nicméně toto bylo jen akceptací stávající reality spojenou s realizací jejich hlavních národních cílů, týkajících se jejich kolektivního uznání a s ním spojeného praktického zabezpečení svého rozvoje. Zajistit jej měla programově dohoda s místními Chorvaty založená na vzájemném uznání národní individuality. Nicméně s tím mělo být spojené zprvu přímo nevymezené uznání srbských nároků na část společného odkazu s konfliktním potenciálem. S jejich zabezpečením však mělo souviset i šíření srbské národní identity, a to hlavně mezi místními katolíky. Jako jednotící myšlenka posloužilo přihlášení se k dříve rovněž Srby odmítanému jehoslovanství, a to jak v rámci uvedeného vlastnického poměru, tak i coby základ samotného smíru. Představitelé místních Srbů však již dříve dali najevo, že hlavní je zabezpečení jejich kolektivního vydělení. Nové jehoslovanství bylo založené na přirozeném právu jimi oslavovávaném a na respektu jimi průběžně nabízeném a požadovaném, nikoli na splynutí spojeném s politickým chorvatstvím.

Podařilo se mi poukázat na vnitřní pluralitu, která panovala ve vedení pravoslavné církve v rámci jejího přístupu k širšímu vymezení srbství. Dále jsem pak přiblížil místní zformování katolických Srbů, ale upozornil i na některá dosud nedocenená specifika s nimi spojená, týkající se konfliktu jejich víry a národnosti, ale i na některé další vlivy. Dále jsem pak se pokusil podchytit hlavní politickou obrannou strategii místní srbské reprezentace, která byla dosud opomíjena a měla by prokázat, že přijetí nového kurzu bylo předmětem

dlouhodobého srbského úsilí. Poukázal jsem pak na její dosud nedoceněnou podobnost s obdobnou strategií Svetozara Miletiće .

Pozornost do budoucna by zasloužilo podrobněji podchytit profilaci srbských vesničanů, dále pak se pokusit dát dohromady další podklady k činnosti Srbů katolíků mimo oblast Dubrovníku. Též by bylo dobré zkusit dále se zaměřit na osobní komunikaci srbských politiků k přiblížení jejich postojů. Základní problém představuje právě relativní nejednoznačnost úmyslů řady hlavních aktérů, nicméně mám za to, že se mi podařilo dát dohromady dost podkladů k jejich posouzení.

Literatura

Sofija Božić, Politička misao Srba u Dalmaciji, Beograd 2001

Dejan Mikavica, Politička ideologija Svetozara Miletića, Novi Sad 2006

Tihomir Rajčić, Srbi u Dalmaciji od pravoslavnog tradicionalizma do nacionalnog radikalizma, disertace, Zadar 2012

Nikola Tolja, Dubrovački Srbi katolici, Zagreb 2011

Trpimir Macan, Miho Klaić, Zagreb 1980

Studie a články:

Vojin Kalinić, Slika N. Milaša o italijanskoj kulturi u Dalmaciji, dostupné na: http://www.academia.edu/2612758/Slika_N._Mila%C5%A1a_o_italijanskoj_kulturi_u_Dalmaciji,

Prameny:

Srpski list

Srpski Glas

Brzopišne izveštaje sabora dalmatinskog

Lazar Tomanović, Iz pisama umrlih i zaslužnih Srba, Novi život 1926

Lujo Vojnović (Dubročanin L.G.) Srpsko-Hrvacko pitanje u Dalmaciji : nekoliko iskrenijeh riječi narodu, U Spljetu 1888

Autobiografija Nikodima Milaša, Dostupné na <http://pravoslovo.net/tekstovi/bogoslov/pdf/milas.pdf>